Marii clasici în *Istoria* lui I. Negoiţescu. O lectură metatextuală

Mircea A. DIACONU
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava

Abstract: The article proposes a reinterpretion of the *History of Romanian Literature* that I. Negoiţescu published in 1901. His work has been unanimously viewed as an aesthetic history as the author himself appears to advocate for the autonomy of the aesthetic process and the purity of art. Analysing the significance of this definition and identifying its causes (such as the refined style of his critical discourse) may support the conviction that Negoiţescu's *History* is rather an ethical, ideological or even political writing. The assertion takes into account the way in which Negoiţescu interprets, analyses and evaluates the work of some major writers, such as Creangă, Slavici, and Caragiale, within the context of the political ideology of Titu Maiorescu and the Junimea circle. On the other hand, since the evaluations proposed by Negoiţescu transmit his own vision on literature and criticism, his studies dedicated to the three writers have an inherent metatextual value. It is this metatextual value of the *History* that reveals its political and ideological substance.
Keywords: *I. Negoiţescu, metatextual, literary history, aesthetic/ethical.*

În 1991 (puţin importă faptul că în realitate volumul a văzut lumina tiparului la începutul anului următor), I. Negoiţescu publică la Editura Minerva *Istoria literaturii române*. Pregătit în anii de închisoare (1961-1964), opul fusese anunţat cu cîteva decenii în urmă, în 1969, în paginile revistei „Familia" (unde păreau să-şi fi regăsit orizontul şi baricadele cîţiva din cerchiştii de odinioară), de publicarea un plan care a generat controverse, dar încorpora o viziune a cărui intuiţie/osatură Negoiţescu o avusese încă din 1943-1945, primii săi ani de activitate publică. Să fi gîndit el *Istoria*, în închisoare, ca o reacţie tocmai la acuzaţia de estetism? Să fie mesajul subtextual al *Istoriei* unul politic? În fond, anii de detenţie politică se datorau şi acuzaţiei de estetism, cu tot ce presupunea ea în contextul realismului socialist. Să fi vrut, prin urmare, Negoiţescu să demonstreze că o istorie *estetică* a literaturii române chiar este posibilă (că literatura română însăşi e structurată în jurul unei idei estetice), ori, dimpotrivă, sub masca istoriei *estetice* – o ironie în plus – să transmită un mesaj angajat ideologic şi politic? Cert este că, cu tot mesajul politic pe care îl conţine, *Istoria* e ilustrarea unei viziuni la care Negoiţescu ajunsese încă din anii Cercului Literar de la Sibiu şi ai grupării euphorioniste, când pledoaria pentru estetic era asumată total. Mesajul era încă de atunci unul (chiar dacă termenul poate părea prea tare) *politic*. Dacă tocmai acest lucru a fost ignorat sau obturat de criticii care au analizat volumul în anii ulteriori apariţiei, de vină, fără doar şi poate, va fi fost în bună măsură autorul însuşi.

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

În fine, nu-mi propun aici să fac o trecere în revistă a dovezilor/argumentelor referitoare la afirmaţiile anterioare. Nici să dezvolt semnificaţiile *Istoriei*, prin raportare la planul din 1969, ori să trec în revistă şi să analizez receptarea *Istoriei*. Nu-mi propun să fac aici o analiză de substanţă care să apeleze la ideile din prefaţa *Istoriei*, la interviurile, în care Negoiţescu îşi explicitează opţiunile, care îi preced sau succed apariţia, cu atît mai puţin să o raportez la contextul opţiunilor sale editoriale. Cert este că din acest context n-ar trebui să lipsească *În cunoştinţă de cauză* (Dacia, 1991), volum al cărui subtitlu – *texte politice* – constituie un adevărat program, aşa cum nu poate fi ignorată adeziunea sa la Mişcarea Goma (în 1977), plecarea în exil, ori cele cîteva tentative de sinucidere, ca soluţie – disperată – de condamnare a sistemului politic.

În fond, nu poţi rupe – mai ales în cazul unui critic care vede în ea tocmai un semn al valorii – organicitatea scrisului şi vieţii. Scrisul presupune o etică, chiar dacă se fundamentează pe nevoia frumosului. De aici, de fapt, ceea ce eu aş numi – fără nici o legătură cu viziunea lui Manolescu despre Titu Maiorescu – *contradicţia* lui Negoiţescu şi o întreagă confuzie în ceea ce îi priveşte scrisul. Cea mai importantă – şi cea mai gravă din punctul de vedere al fidelităţii faţă de mesajul pe care Negoiţescu vrea să-l comunice şi care îi străjuieşte viaţa – se referă la plasarea istoriei sale, a scrisului său, în general, în *orizont estetic*. Istoria lui ar fi una estetică, şi spun acest lucru atît detractorii, ori contestatarii oneşti, cît şi admiratorii; primii pentru a o compromite ori delegitima, ceilalţi pentru a o susţine. Acuzat de estetism în anii realismului socialist, să-l urmărească pe Negoiţescu definitiv un astfel de blam, fie el şi transformat în laudă?! Este cu adevărat *Istoria* lui una estetică? Răspunsul ar putea fi afirmativ – pe de o parte pentru pledoaria implicită făcută de Negoiţescu valorilor estetice (e apărătorul lor şi le-ar folosi drept criteriu axiologic), pe de altă parte, pentru valoarea intrinsecă a scrisului său, căci Negoiţescu scrie efectiv frumos, e în căutarea frazei care să emoţioneze, să tulbure. Dicţiunea ideilor, concept propus de Mircea Martin, e la ea acasă în primul rînd în scrisul critic al lui I. Negoiţescu. Or, pledoaria lui (mai mult decît pledoaria, militantismul său, care implică şi scara de valori pe care o stabileşte) vizează valori etice, un regim social şi politic al scrisului. Atît de vizibilă, de expusă şi devenită stereotipă, *estetica* scrisului lui Negoiţescu – evazionistă parcă – nu face decît să amîne înţelegerea unui mesaj în legătură cu care nu există nici urmă de îndoială. Adresîndu-se unor egali, investind în cititor propriul elitism, Negoiţescu nu poate nici să renunţe la masca esteticului, la frumuseţea pe care o caută la alţii, cizelată deopotrivă în propriile-i texte, nici să-şi abandoneze crezul care se întemeiază pe un ethos.

Ce ne interesează în studiul de faţă este să demonstrăm exact dimensiunea *politică* a scrisului lui Negoiţescu – folosindu-ne aici doar de felul în care el îi citeşte, interpretează şi evaluează pe Creangă, Caragiale şi Slavici, în contextul Junimii şi al construcţiei ideologice maioresciene. Paginile despre Eminescu, despre epoca paşoptistă ori despre literatura interbelică (mai ales despre critica ei) – ca şi textele despre cîţiva scriitori postbelici importanţi, printre ei, Mircea Cărtărescu, din volumul *Scriitori contemporani* (Editura Dacia, 1994), care, împotriva precauţiilor pe care Negoiţescu şi le ia, poate fi considerat un implicit volum II al *Istoriei* – pot detalia tabloul şi amplifica/nuanţa argumentele. În fapt, textele la care ne vom referi au o implicită valoare metatextuală. Portrete critice, ele se fundamentează, firește, pe fine analize care văd integral şi organic; doar că, în spatele lor, se află – şi se construieşte – o viziunea teoretică despre literatură şi despre critica literară. Cazurile sînt relaţionate în permanenţă cu un model. Or, şi literatura, şi critica literară se asociază cu o etică, sînt expresia unei structuri sociale, implică o angajare de tip politic. În aceste condiţii, a vorbi exclusiv de *estetic*, concept pe care Negoiţescu însuşi îl simplifică şi în ipostaza aceasta simplificată îl dezavuează, este departe de ceea ce (ne) transmite Negoiţescu.

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

Aşadar, Negoiţescu scrie despre Junimea şi Titu Maiorescu, despre Creangă, Slavici, Caragiale – firește, despre Eminescu, dar raportarea la Eminescu necesită, cred, o abordare distinctă –, iar analitica lui este atît de rafinată încît îi solicită cititorului nu doar să fie un interpret complice, ci să se lase pradă drogului analitic. Stilul lui Negoiţescu, definit de tăietura exactă a ambiguităţii, este de o intelectualitate nu atît sofisticată, cît narcisistă. Negoiţescu are ceea ce se cheamă stil, scrie bine, formulările lui – ca în viziunea lui Valéry despre poezie – sînt nerezumabile şi trebuie reproduse/citite ca atare. Există un lirism al analiticii acesteia,c are se fundamentează pe ambiguitate. Sînt fraze care îmbată şi tulbură. Oricît de eficientă, însă, în actul recreării, pe care critica îl presupune, ambiguitatea discursului critic, fie şi astfel motivată, nu pare soluţia cea mai eficientă. Şi dacă Negoiţescu va fi continuat s-o practice, acest lucru se va fi datorat nu doar narcisismului, ci şi orgoliului său, elitismului care i-a hrănit tinereţea. De aici refuzul de a face concesii comodităţii de lectură. Că pînă la urmă l-au citit greşit pînă şi o parte dintre cei care doreau să-i fie alături şi care erau solidari cu modelul său intelectual, acest fapt e chiar dovada contradicţiilor care i-au hrănit scrisul critic. Iar una dintre ele se referă la opoziţia dintre scriitura elaborată şi rafinată – Negoiţescu e un stilist din stirpea lui Cioran, doar că raţionalist-epicureic –, scriitură care a generat pe bună dreptate afirmaţia că Negoiţescu ar fi un estet (din acest punct de vedere, istoria sa e, într-adevăr, una estetică) – şi opinia sa despre literatură, artă, în general, care trebuie să se fundamenteze pe un ethos. Or, tocmai vectorul care-i organizează materia critică şi care face din *Istoria* sa *un manifest etic* nu se mai vede. Cine-i de vină că mesajul său, pentru care pledează şi se luptă punîndu-şi la bătaie viaţa, pentru care militează angajîndu-se total, cine-i de vină, deci, că punctul tare al acţiunii sale critice nu se mai vede? În fond, Negoiţescu continuă pe calea lui, chiar dacă constată încă din primii ani de lupta cît de eronat îi este perceput mesajul. Îl ştiau cei din Cerc (care nu o dată îl tratau drept entuziast, ridicol ori fantast) – şi aproape numai ei. Poate că la mijloc e şi plăcerea lui Negoiţescu – un introvertit, în fond, devenit şef de şcoală – de a răsturna inerţiile, chiar de a scandaliza, consecinţa unui fel de autarhie a spiritului care îmbină candoarea cu hybrisul.

Revenind, ceea ce Negoiţescu spune despre scriitorii invocaţi anterior e, la rigoare, aproape nerezumabil. Frumuseţea frazelor lui nu poate fi ignorată/eludată/pulverizată pentru a le reţine miezul semantic. Totuşi, acest miez e structurant – ideea e esenţială. Privit în detaliu şi în ansamblu, există în scrisul lui Negoiţescu cîteva idei care pot fi/trebuie reconstituite pentru a restitui natura sistemică a analizelor lui critice, osatura viziunii sale despre literatură. Există, în fond, în subtextul frazelor şi analizelor, dincolo de frumuseţea lor intangibilă, o viziune critică şi o idee clară (şi rece, tăioasă chiar) despre literatura română, în special. Tulburat de frumuseţea unor afirmaţii despre Caragiale sau Creangă (un exemplu, cuvintele cu care se sfîrşeşte capitolul despre povestitorul moldav: „în paradoxul lui Creangă ni se prezintă un artizan al folclorului şi un stilist crepuscular, de o tîrzie sănătate şi de un prematur decadentism" [Negoiţescu, 1991:114]), eşti fascinat de formularea ca atare – bazată pe rafinate paradoxuri în stare să sugereze indicibilul, riscînd să nu mai vezi natura profund negativă a judecăţilor sale. Căci, cu cît mai multă analitică volatilă, cu atît mai multă judecată critică în scrisul lui Negoiţescu. Or, ceea ce ne interesează acum este să relevăm în paginile despre „marii clasici" natura sa substanţial narcisist-hedonistă, dar şi ideea care devine verdict şi care relevă dimensiunea metacritică fundamentată de analizele şi sintezele pe care Negoiţescu le realizează. Scriind despre alţii, Negoiţescu îţi fundamentează opiniile pe un sistem – subiacent, dar inflexibil radical – căruia îi pune în evidenţă mai mereu osatura angajantă. Acest sistem – negat sau ignorat de exegeţii săi – face obiectul paginilor de faţă. Iar epoca Junimii, alături de alte cîteva secvenţe din *Istoria literaturii*, tocmai prin materialul extrem de bogat şi deja intrat în conştiinţa publică, ce-i drept, adesea sub forma stereotipurilor, oferă o cazuistică elocventă. Marii scriitori români constituie o adevărată provocare pentru Negoiţescu.

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

Cum se înscriu ei în viziunea lui despre literatură? Cum îl ajută ei să-şi releve (să-şi construiască chiar) sistemul critic? Paginile despre ei trebuie analizate din perspectiva tocmai a mesajului ascuns (un adevărat cod) pe care Negoiţescu doreşte să-l transmită, în care se află închisă viziunea sa. Poate că din această contradicţie de fond – pe de o parte, nevoia irepresivă de a şlefui bijuterii textuale, de a le identifica deopotrivă la alţii, şi, pe de altă parte, obsesia mărturisirii pentru adevăr, a identificării adîncurilor fiinţei, a slujirii valorilor europene moderne care ar trebui să salveze individul – se va fi născut o nefericire pe care o confirmă nu doar biografia lui Negoiţescu, dar pe care o simţi şi în scrisul care dă seama parcă de un teritoriu în permanenţă inaccesibil, o frumuseţe care ar putea salva lumea, dar care n-o face. Sau n-o face în cazul literaturii române. Hedonistul e şi un sceptic, ba chiar mai mult decît atît.

Contradicţia lui Negoiţescu? Un mesaj etic, angajant, neiertător, radical, transmis în voalurile unui discurs atît de rafinat încît emoţiile pe care le generează sînt mai degrabă estetice. Dincolo de adevărul de fond al afirmaţiilor sale – puţin sau abia reţinute de critici –, considerată *estetică*, cu toate implicaţiile – cel mai adesea negative – care decurgeau de aici *Istoria literaturii române* pare să fie acceptată/citită mai degrabă pentru jocul de umbre, pentru fineţea imaterială a formulărilor sale. Însă chiar şi atunci cînd invocarea *esteticului* înseamnă o declaraţie de simpatie pentru Negoiţescu, cuvîntul se abate şi trădează tocmai mesajul de fond al scrierii lui. Negoiţescu continuă să fie asociat purităţii esteticului şi nu impurităţii vreunei angajări. Or, în miezul poeticii lui Negoiţescu sălăşluieşte tocmai o angajare, sau, cum spuneam anterior, o atitudine politică. Faptul reiese înainte de toate din felul cum Negoiţescu prezintă Junimea şi cum sintetizează contribuţia lui Titu Maiorescu. Poziţia antiliberală a Junimii şi „acţiunea negativă" a lui Titu Maiorescu, înţelegînd prin asta spiritul critic aplicat prezentului, sînt înţelese tocmai ca dovezi ale existenţei unui cadru al libertăţilor asigurate constituţional. Iar opera scriitorilor definitorii ai momentului, majoritatea dintre ei scriitori anti-sistem, este posibilă tocmai din libertăţile asigurate în plan social şi politic de regimul constituţional al lui Carol I. Iată cum începe capitolul despre Caragiale: „Regimul liberal constituţional sub care Caragiale a trăit şi, străruitor, şi-a creat opera nu a avut mai mare beneficiar şi totodată mai înverşunat detractor decît autorul comediei *Scrisoarea pierdută*" [Negoiţescu, 1991:116]. Tot aici, deşi atît de diferit, şi Negoiţescu vede din plin diferenţele, e înscris vizionarismul „naiv", în sens schillerian, al lui Eminescu, cu faţa îndreptată spre trecut, dar care n-ar fi cerut niciodată direct „abolirea sau modificarea constituţiei liberale sub regimul căreia domnea Carol I – nu i s-ar fi îngăduit aceasta nici de către partidul în al cărui organ de presă îşi dezvoltă ideile" [Negoiţescu, 1991:109]. Mai mult, spune Negoiţescu, Eminescu însuşi şi-ar fi amendat uneori ideile, apărîndu-se de acuzaţia de *reacţionar,* căci, deşi cu faţa îndreptată spre trecut, el viza schimbări în societatea românească. Negoiţescu nu insistă asupra sensului acestor schimbări şi nu demonstrează cu nimic ideile formulate anterior, care însă îi oferă soluţia unei ieşiri din impas. Deschis el însuşi valorilor europene, trebuie să găsească modalităţi convenabile de a-i integra unei astfel de atitudini pe junimişti, mai ales pe Eminescu. În plus, chiar dacă n-o spune explicit niciodată, hedonismul (estetic!) al scrierilor unor Creangă ori Caragiale – pe care îl dezavuează în permanenţă în surdină, radical, însă – e posibil tocmai datorită existenţei unui timp al libertăţii, unei ideologii politice a echilibrului. Ciudat este că nu-l perturbă afirmaţia lui Caragiale – „rîsul şi gluma nu ne vor mai putea sluji de mîngîiere ca altă dată cu cele ce se vor petrece în lumea noastră românească. Copiii noştri vor avea poate de ce să plîngă – noi am rîs destul" [Negoiţescu, 1991:119] – pe care o preia în finalul prezentării dramaturgului şi pe care o întoarce în favoarea propriei demonstraţii. Nu-l perturbă în sensul că nu asociază acest timp degradat, al prezentului, care ar atrage după sine suferinţa, tocmai cu libertăţile constituţionale. Acuzat explicit că „ar fi influenţat în rău pe români" [Negoiţescu, 1991:119], Caragiale ar fi dat

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

dovadă aici – caz izolat, tardiv şi totuşi salvator pentru el – de o „inteligenţă vizionară". În fapt, Caragiale deplînge absenţa din scrisul lui Caragiale a unui ideal moral, chestiune asupra căreia vom reveni. Aşadar, atitudini, opinii, angajări, devenite posibile într-o lumea a valorilor liberale, sub semnul regalităţii, şi într-un spaţiu care îşi asumase valorile europene. Literatura e posibilă, spune în mod implicit Negoiţescu, tocmai pentru că o astfel de lume există.

Dar fraza care cu adevărat trebuie să reţină atenţia din capitolul dedicat Junimii e următoarea: „Acuzată în general de pesimism, Junimea – excepţie făcînd Eminescu – a promovat programatic doar critica prezentului, şi prin aceasta a sporit considerabil acuitatea mentalităţii româneşti pe latura adevărului, în cadrul unui prezent la îmbunătăţirea căruia, în toate sensurile, estetic, moral, social, politic, a contribuit" [Negoiţescu, 1991:103]. A pune în faţa acuzaţiei de pesimism, înţeles ca atitudine critică faţă de prezent, influenţa pozitivă asupra societăţii româneşti este axul central care defineşte gândirea lui Negoiţescu. E aici un program pe care Negoiţescu însuşi şi-l asumă. Cît priveşte domeniile în care a acţionat gîndirea maioresciană, sporind „acuitatea mentalităţii româneşti", e cu totul semnificativă ordinea lor. *Estetic*, *moral*, *social*, *politic* presupune un traseu care înseamnă circumscriere, dinspre minor spre major, totul fiind îndreptat, spre ceilalţi, spre viaţa cetăţii. În acelaşi sens, paginile despre Maiorescu de mai tîrziu afirmă explicit: „critica literară pe care a practicat-o este impregantă de pedagogie şi se integrează în cît mai cuprinzătoarea critică socială, căreia i s-a dedicat cu o conştiinciozitate maximă" [Negoiţescu, 1991:104]. Prin urmare, dacă nu detaliază şi nu supune exerciţiului critic ideile din scrierile lui Maiorescu despre Caragiale sau Eminescu, pe care le consideră, totuşi, cele mai importante pentru scrisul său critic (lui Negoiţescu i s-au reproşat tocmai astfel de răsturnări în ierarhiile deja cunoscute între autori sau, în interiorul operei unui autor, între scrierile lui), n-o face pentru că el pune în prim-plan, din perspectiva mizei sociale şi politice a actului critic, *Istoria contemporană a României*, operă postumă a lui Maiorescu conţinînd discursurile sale politice. Fără de ea, precizează Negoiţescu, „nu pot fi înţeleşi nici Eminescu, nici Caragiale, nici Maiorescu însuşi" [Negoiţescu, 1991:104]. Or, *Istoria contemporană* face loc tocmai problemelor de mentalitate definitorii societăţii româneşti care generase teoria *formelor fără fond*. Textele lui Maiorescu, susţine Negoiţescu, „se întemeiază nu numai pe consideraţii de ordin literar-artistic, ci pe implicaţiile sociologice" [Negoiţescu, 1991:105]. Susţinătorul autonomiei esteticului e astfel reinterpretat – printr-o eliminare a stereotipiilor simplificatoare –, contextul contribuţiei critice maioresciene schimbîndu-se radical. În plus, atitudinea critică e plasată în orizontul unei viziuni optimiste, pozitive, europene. Viziunea mai largă şi cuprinzătoare e sociologică, şi ea este cea care constituie axul ideatic al *Istoriei contemporane a României*, „autorul ei consemnînd fără a se impacienta foiala bizantină a personajelor şi fără ca mîna să-i tremure de indignare sau condeiul să-i alunece pe hîrtie de silă: remarcile lui seci şi care nu depăşesc bunul simţ comun răspund umorii celui ce are viziunea sociologică a ansamblului şi deci întrezăreşte, prin ceaţă şi mîzgă, la orizont, limanul, progresul. Lupta dintre partide, de cele mai mutle ori neonestă, activitatea legislativă a parlamentelor prea adeseori rodnică şi totuşi supusă monotoniei, peroraţiile înverşunate şi găunoase ori responsabile demne, scăpărătoare sau anoste, din sălile publice, campaniile de presă delirante, manifestaţiile de stradă – acestea toate se petrec pe dinaintea noastră invocate de un statistician pedant, ce trece la catastif produsele libertăţii fără de care, oricît ar fi fost ea de deşănţată, nu s-ar fi putut realiza România europeană în doar cîteva decenii cît a durat, norocoasă, domnia lui Carol I" [Negoiţescu, 1991:105-106]. Altfel spus, în vreme ce Eminescu, într-o direcţie, Caragiale, în alta, reacţionează prin literatura lor în contrast cu viaţa imediată şi cu ideologia liberală, europenizantă, Maiorescu priveşte detaşat, înţelegător, încrezător în valorile europene, pentru care Negoiţescu însuşi pledează. Firește, pe de altă parte, că în prezentarea acelui timp al

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

libertăţii, Negoiţescu trimite, tangenţial, la propriul timp românesc, unul al terorii, intimidării, nelibertăţii. Că astfel de fraze despre Maiorescu şi Junimea ar fi putut fi spuse în comunism, greu de crezut. Chestiune nu de cuvinte, de fraze, ci de ideal. Are dreptate Virgil Nemoianu atunci cînd afirmă că gîndirea cerchiştilor, iar exemplul cel mai elocvent este *Istoria* lui Negoiţescu*,* „e în realitate o critică a configuraţiei socioculturale a României ultimilor 20 de ani" [Nemoianu, 2009:30].

Dacă revenim, însă, la succesiunea *estetic, moral, social, politic*, vom înţelege că ea relevă structura unui program, iar analizele făcute ulterior marilor scriitori decurg din el. Firește, ce îl interesează pe Negoițescu este literatura, dar gusturile lui, judecăţile, prioritatea anumitor scrieri în ordinea preferinţelor lasă se vadă interesul acordat de Negoițescu relației dintre literatură și societate, și, în sens general, dimensiunea ei „politică". Nimic nu poate fi redus la frumuseţea gratuită, la bucuria individuală; dimpotrivă, plăcerea, gratuitatea, când apar – iar la marii clasici ele sunt, cu anumite excepții, o constantă care le certifică valoarea – sînt sancționate. Asupra acestor lucruri vrem să insistăm, căci, scoase din context nu o dată, afirmaţiile lui Negoițescu, fascinante prin frumuseţea lor, par nu doar neutre axiologic, ci chiar favorabile scriitorilor, pledoarii pentru estetic. Se petrece astfel o deturnare clară a mesajului lui Negoițescu, iar paginile sintetice despre Creangă și Caragiale, ori cele despre Slavici sînt elocvente în acest sens.

Aşezat între Creangă şi Caragiale – situare greu de explicat, ca şi ordinea în sine a marilor scriitori, care ar trebui problematizată –, Slavici se bucură de adeziunea lui Negoițescu, şi nu din motive localiste, ci de sistem în care Negoițescu se recunoaște şi de care se simte validat. Primul paragraf se referă tocmai la spaţiul social, politic şi mental germinativ al scrierilor şi atitudinii lui Slavici: invocînd o afirmaţie a prozatorului care vorbise despre „timpul de la 1850 la 1868" ca despre un timp „binecuvîntat pentru românii din împărăţia austriacă", Negoițescu explică: „Iobăgia era desființată, egalitatea înaintea legilor proclamată, iar limba română garantată în biserică, şcoli, administraţie şi justiţie. Perimetrul dintre Radna, Lipova, Arad, în bogata vale a Mureşului, îi apare pentru acea vreme, scriitorului nostalgic de mai tîrziu, ca un fel de utopie convenabilă, vrednică a fi reactualizată, ca un paradis profan" [Negoițescu, 1991:114]. Pe acest fond, „substratul literaturii lui Slavici este moral şi ideologic" [Negoițescu, 1991:115]. Negoițescu nu putea să nu fie sensibil la problemele de fond ale romanului *Mara*, care, pe lîngă povestea de dragoste, abordează „şi probleme sociale fundamentale pentru provincia trascarpatică în acea epocă; pe de o parte, formarea prin hărnicie şi stăruinţă a unei burghezii române, pornind de la stratul de bază al meseriaşilor constituiţi în bresle şi alcătuind un amestec salubru de rural şi urban, iar pe de altă parte existenţa unei patrii multinaţionale şi poliglote" [Negoițescu, 1991:114]. Sînt valori care definesc o lume în care Negoițescu însuşi crede, şi pe care literatura nu numai că n-ar trebui să le ocoloească, dar ar trebui să le transforme în model social. Iar analiza făcută romanului reține tocmai „vîlvătaia năprasnică a iubirii" care „leagă, în vreme ce ameninţă să despartă din cauza incompatibilităţii etnice, un neamţ şi o româncă" [Negoițescu, 1991:114]. „Priveliştea cosmopolită a tărîmului natal" devine emblematică pentru Negoițescu.

De reţinut cel puţin alte două idei din capitolul despre Slavici: situarea *Închisorilor mele* în contextul creaţiei lui Slavici şi consecinţele raportării la realitate prin prisma perspectivei morale. Cum personajele lui Slavici sînt definite de confruntarea cu ele însele, „tendinţa morală se topeşte în text şi, în realismul ei puternic, naraţiunea capătă virtuţile unei parabole" [Negoițescu, 1991:115]. A face saltul dinspre concret în parabolic, iată pentru Negoițescu un semn al valorii. Nu rămînerea în imediat, în consemnare, notație, reflectare a realității, nici perseverarea în plăcerea observării imediatului, ci mutația în parabolic, în *sens major* care

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

depăşeşte individualul, iară sensul valorii prozelor lui Slavici. Experienţele – individuale – devin în scrisul lui Slavici exemplare, arhetipale, capătă forţa unor modele în absolut. Astfel cum se realizează *axiologic* scrisul lui Slavici – nu e vorba despre axiologie estetică, ci de una umană, ontologică, răsfrîntă în estetic. Pe de altă parte, pentru Negoiţescu, *Închisorile mele* – asociată *Preludiilor* lui C. Stere şi romanului *Cum am devenit huligan*, de Mihail Sebastian – e o opera majoră. Argumentaţia vizează „fidelitatea şi stăruinţa în idei" care au făcut ca Slavici, luptător pentru drepturile românilor din monarhia austro-ungară, să se fi simţit bine alături de maghiari şi de germani. Spune Negoiţescu: „Cu toate că nu are valoare beletristică deosebită, rămîne totuşi în literatura noastră [...] printre documentele ei morale importante" [Negoiţescu, 1991:115]. Este aici o afirmaţie *grea,* pe care – surprinzător, în fond – o face un susţinător al esteticului. A nu înţelege mesajul opţiunii lui Negoiţescu e nu numai rodul inerţiei, ci deseori al relei voinţe. În fond, o afirmaţie similară s-ar putea face despre propria-i operă *În cunoştinţă de cauză.* Poate că nu are valoare critică, dar rămîne printre documentele morale ale literaturii române. Într-un anumit fel, *Istoria* însăşi e înainte de orice altceva un document moral. Revenind la *Închisorile mele*, e limpede, pentru Negoiţescu nu valoarea beletristică contează, ci documentul moral. De altfel, spre sfîrşitul prezentării lui Slavici, Negoiţescu invocă nevoia lui Vianu de a justifica alăturarea scriitorului transilvănean de ceilalţi mari creatori ai Junimii. Slavici nu ne apare „ca un desăvîrşit artist al cuvîntului" [Negoiţescu, 1991:116] din cauza influenţelor limbii germane şi maghiare în care a scris; or, acest fapt e departe de a constitui pentru critic un handicap. Dimpotrivă: „Limba lui greoaie şi împiedicată gîlgîie de umanitate, iar operele pe care le-am citat mai sus ne revelează deplin originalitatea artistului" [Negoiţescu, 1991:116].

Prin urmare, cum să nu fii surprins de refuzul criticii literare de a identifica/vedea contribuţia lui Negoiţescu nu prin opţiunea pentru estetic, ci pentru etic? Situat imediat după Creangă, dar înaintea lui Caragiale (deşi cei doi scriitori ar avea în comun propensiunea către hedonism; Creangă, totuşi, e un inocent, în vreme ce păcatul lui Caragiale e de a fi complice decăderii morale), Slavici e exemplar prin modelul uman pe care îl instituie, prin felul lui de a vedea lumea. De altfel, mesajul lui Negoiţescu este explicit. După afirmaţia de dinainte, Negoiţescu precizează: „De altminteri, în măsura în care sînt mai esteţi decît Slavici – Creangă şi Caragiale sunt şi mai artificiali, mai abstracţi şi răspund mai puţin întrebărilor noastre setoase de lumină şi adevăr" [Negoiţescu, 1991:116]. E aici o afirmaţie esenţială pentru programul estetic al lui Negoiţescu. Esteţi, Creangă şi Caragiale? Dar estetismul acesta e mai degrabă un dezavantaj, dacă nu un grav handicap. Esteţi, adică artificiali şi abstracţi. Or, literatura ar trebui să răspundă marilor întrebări, nevoii de bine şi adevăr. Plăcerea, bucuria imediată, experienţa estetică privită ca experienţă a plăcerii, toate acestea sînt periferice, ba chiar diversioniste, imorale sau amorale. Citind ultimul paragraf din prezentarea lui Slavici, înţelegem chiar ceva în plus: că există o unitate organică între scrisul şi existenţa scriitorului. Cosmopolitul, omul care ilustrează valorile Europei centrale a vieţuit slujind aceste idealuri: „Nu numai cosmopolitismul îl apropie pe autorul *Marei* de valorile bătrînului nostru continent, el înfăţişîndu-ni-se acum ca un tipic reprezentant al duhului Europei centrale, ci şi provincialismul, în sensul bun şi de temei al cuvîntului, [...] dar mai cu seamă ideea sa despre om, respectul înrădăcinat faţă de sine însuşi" [Negoiţescu, 1991:116]. Şi, mai departe: „Nu din întîmplare a fost Slavici azvîrlit în temniţă şi de ungurii a căror prietenie a dorit-o fără preget, şi de românii lui, pe care i-a slujit exemplar făcînd să rodească în Ardeal atîtea din concepţiile sănătoase ale lui Maiorescu" [Negoiţescu, 1991:116]. Or, în vreme ce Slavici a fost întemniţat pentru ideile sale, Creangă sau Caragiale se pare că nu au nici un crez, în afara aceluia estetic, hedonist – care a şi hrănit, în a doua jumătate a secolului XX, interpretările critice de factură

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

structuralistă. Pe acest fond, are dreptate Nicolae Balotă să invoce „crizele" din secolul XX, „cercetările şi explorările succesive ale formaliştilor ruşi, ale stilisticienilor şi morfologilor germani, ale discipolilor fideli ai lui Mallarmé şi ale «noilor romancieri» din Franţa, ale unor reprezentaţi ai New Criticism-ului american" care „au exercitat – cu toate rezultatele remarcabilele lor extraliterare – un terorism sterilizant în conştiinţa şi practica literară a epocii" [Balotă, 2009:17]. Faţă de acest „terorism" trebuie situată ideologia cerchiştilor, mizînd pe moral, tragic, existenţă. În fond, în articolul invocat, Balotă pune în discuţie exact miza înaltă a literaturii („Într-un timp al tuturor ameninţărilor, cerchiştii credeau în valoarea salvatoare a artei" [Balotă, 2009:16], spune el), invocînd des argumente din corespondenţa lui Negoiţescu din anii `40 ai secolului trecut. Dar faptul că Balotă simte nevoia să argumenteze această poziţie a cerchiştilor, a lui Negoiţescu înainte de toate şi a lui însuşi, este, în subsidiar, chiar dovada că, în 2009, poziţia aceasta este încă necunoscută. Or, este chiar poziţia pe care se fundamentează *Istoria* lui Negoiţescu.

La fel de elocvente pentru modul lui Negoiţescu de a înţelege literatura şi istoria literaturii sînt capitolele despre Creangă şi Caragiale. Paragraful cu care se deschide capitolul despre autorul *Amintirilor din copilărie* sunt cu totul relevante. Iată: „Nimic antireligios sau anti-dogmatic, la răspopitul Creangă. El era certat doar cu ipocrizia clerului, a superiorilor lui ierarhici. Nici urmă de contestare în originalitatea sa, ci numai bun simţ obişnuit şi curajul de a fi el însuşi în vorbă ca şi în faptă, nonconformist şi plin de umor, cu piperul de cuviinţă, într-o lume ce nu numai o acceptă, în care se complace şi care nu-i apare derizorie, ci bogată de semnificaţii, deşi, ca epicureu, o consideră doar sub unghi ludic" [Negoiţescu, 1991:112]. Sub semnul interpretării neutre, tot observaţii care relevă minoratul personalităţii lui Creangă. Epicureu, Creangă joacă, cum se precizează mai tîrziu, „rolul de măscărici pentru saloanele literare" [Negoiţescu, 1991:113], de aici născîndu-se arta sa. Altfel spus, nimic din ceea ce presupune marea artă la temelia scrisului său. „Cariera lui ecleziastă nu presupune nici o vocaţie corespunzătoare" [Negoiţescu, 1991:112], şi tocmai de aceea „*Popa Duhu*, în care el portretizează un reformator religios nerealizat din cauza mediocrităţii mediului social, un Savonarola de la periferia Europei, nu se conturează nici pneumatic, nici tragic, ci doar pitoresc" [Negoiţescu, 1991:112]. În plus, Creangă nu are nici „preocupări didactice", ci doar plăcerea de a practica virtuozităţi de autor conştient că să adresează publicului cult. Nici o misiune mai înaltă, aşadar, în spatele acestor plăceri gratuite. Spre deosebire, însă, de Caragiale, care ar fi complice lumii pe care o prezintă, Creangă, măcar, pare să nu fie vinovat de poziţia/atitudinea sa. „Ca este şi literat, obsedat artizan al cuvîntului" [Negoiţescu, 1991:117], Caragiale îşi dezvăluie simpatia faţă de mitocanii din *D-ale carnavalului*, „şarjîndu-i partizan dar şi călduros amuzat" [Negoiţescu, 1991:118], „identificîndu-se parcă cu dînşii" [Negoiţescu, 1991:118]. *D-ale carnavalului* i se pare lui Negoiţescu „o comedie *cu*, *despre*, *pentru* şi – atenţie! – *quasi de* un mitocan..." [Negoiţescu, 1991:118]. Nimeni, în fond, dintre exegeţii lui Caragiale n-a venit cu un verdict atît de dur referitor la relaţia dintre lumea lui Caragiale şi biografia sa. Să citǎm mai departe: „Din aceeaşi categorie sunt şi fermecător comicele personaje ale *Momentelor* [...]: încornoraţi agreabili, cuconiţe nostime, ofiţeraşi picanţi, amploaiaţi «afumaţi», dascăli semidocţi, copii rău-crescuţi – toţi surprinşi cu o fidelitate de album de familie şi cu acea bine condimentată, suspectă îngăduinţă, într-o lume de moravuri frivol balcanice şi în înşelător decor occidental, în care «forma fără fond», imitaţia pe modeste sau confortabile spaţii e de un pitoresc extraordinar" [Negoiţescu, 1991:118]. Undeva în adîncuri, se ascunde reproşul făcut cu decenii înainte de Gherea, pe care avea să-l reia, în alte contexte Nemoianu, referitor la lipsa de angajare etică a lui Caragiale şi la răul pe care l-ar face el lumii româneşti. În fond, corespondenţa cu Radu Stanca din anii `40-`50 şi viziunea foştilor cerchişti despre Caragiale sînt elocvente pentru felul cum judecă Negoiţescu scrisul

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

marelui dramaturg. Să reţinem deopotrivă faptul că şi Creangă, şi Caragiale – în viziunea lui Negoiţescu –, dincolo de hedonismul lor, se realizează ca scriitori la nivelul pitorescului. Or, e acesta un nivel care nu presupune nici un fel de angajare etică, ci doar o estetică. Unde e parabolicul, proiectarea în major din scrisul lui Slavici? Întrebarea e, evident, retorică.

De fapt, ce i se reproşează lui Caragiale? O ideologie datorată influenţei lui Eminescu – de aici „vehemenţa şi durata opoziţiei faţă de Partidul Liberal cu care, practic, ca ziarist autorul *Scrisorii pierdute* s-a arătat pînă la urmă dispus să colaboreze" [Negoiţescu, 1991:119]. Ciudată, în fond, contradicţia care tarează acest verdict, şi pe care Negoiţescu nu-l simte. Căci, aşa cum o spune Negoiţescu, Caragiale e vehement, trăieşte o idee (el care-i reproşa scriitorului tocmai frivolitatea); doar că această idee e în dezacord cu valorile în care, asemenea lui Lovinescu, el însuşi insensibil la creaţia caragialiană, Negoiţescu credea. Dincolo de acest fapt, verdictul final: „oricît ar detesta politic lumea creaţiei sale antiutopice, estetic, Caragiale se lasă cu deliciu corupt de ea şi astfel, prin empatie, literatura lui devine din adversară, complice cu antiutopia, influenţînd în rău pe români. Rîsul caragialian atacă nu numai pe adversar, ci şi capacitatea morală a emitentului său" [Negoiţescu, 1991:119]. Or, pentru o astfel de judecată, care nu mai are deloc de-a face cu ceea ce numeam prin estetic, Negoiţescu îşi pregătise cititorul cu pasajele anterioare, cînd aducea în discuţie problema cinismului marelui scriitor. „Cinism? – se întreabă Negoiţescu. Cinic era de bună seamă autorul marionetelor exuberante şi cretine din *D-ale carnavalului*, această *commedia dell'arte* băştinaşă. Oricum, cinismul caragialian se împleteşte cu estetismul său – atracţia formelor şi stilurilor, în care nu profunzimea vederilor contează, ci variabilitatea lor, iscusinţa de a le alterna" [Negoiţescu, 1991:118]. Estetism asociat cinismului şi relativităţii morale; mai rău chiar, unei complicităţi cu răul. Aşa încît, ipoteza că sub semnul unei „inteligenţe vizionare", Caragiale ar fi presimţit răul din lumea românească (să ne reamintim: „râsul şi gluma nu ne vor mai putea sluji de mîngîiere ca altă dată cu cele ce se vor petrece în lumea noastră românească. Copiii noştri vor avea poate de ce să plîngă – noi am rîs destul" [Negoiţescu, 1991:119]) nu mai reuşeşte să schimbe nimic din „sensul trădător al comediei sale".

Poate tocmai de aceea, în tabelul ierarhic al lui Negoiţescu, Caragiale e ultimul dintre marii scriitori, iar Creangă, imediat după Eminescu. Căci, cum am precizat ceva mai devreme, în viziunea lui Negoiţescu, Creangă apelează la virtuozităţi formale, ca un măscărici, de dragul clasei înalte care-l asculta/citea. Rafinamentele lui sînt amorale: „Dar vina lui Creangă – dacă vină şi nu fatalitate este – constă în împrejurarea că el a apăsat numai pe coarda plăcerii" [Negoiţescu, 1991:113]. Şi urmează o axiomă, literă de lege pentru Negoiţescu: „Oricîtă valoare ar avea un text de interpretat, care deţine calitatea de a se interpreta pe sine, însumîndu-şi interpretul, autarhia aceasta valorică, concentrarea aceasta estetică denotă sărăcie spirituală indiscutabilă. Estetismul lui Creangă nu are seamăn decît în proza lui Mateiu Caragiale. [...] Ambii mizînd pe filologie, pe valorile de expresie ale prozei româneşti, pe «poezia» prozei şi, ca atare, ambii intraductibili" [Negoiţescu, 1991:112]. Invocarea finală a lui Fundoianu, care în 1922 îl apropia pe Creangă de Mallarmé cade firesc. Dar invocarea lui Mallarmé nu este una favorabilă, cum am fi tentaţi să credem – nu e un gir de valoare, ci de artificiu –, nu este nici măcar suspicioasă, ci de-a dreptul negativă. Nu după multe paragrafe Negoiţescu avea să continue: „Această situare *sub estetic* – Negoiţescu tocmai invocase „terminologia de glosar", „hermetismul folcloric" şi „capacitatea de sugestie" care decurge de aici – a unui estet vine la autorul *Amintirilor din copilărie* dintr-o umilitate spirituală ca formă existenţială a litotei. Simplicitatea, rusticitatea, reticenţa, puţinătatea, concizia, preteriţiunea, oroarea de redundanţă, care-i caracterizează stilul, vin din acelaşi rafinament disimulat care-l îndeamnă să recurgă la oralitate, la

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

vioiciunea expunerii dialogate, ce nu cunoaşte nici descrierile, nici psihologia, spre a evita monologul, conferinţa, predica. Pe singura lui coardă, *falsul* măscărici îşi exercită vocaţia de artist cu atîta aplicaţie, încît – în «ţărănia» ei – *Povestea poveştilor* (publicată abia în 1939), în pofida cumulului pornografic e o capodoperă a rostirii înveselitorului Creangă" [Negoiţescu, 1991:113]. În totul, judecăţi nemiloase, greu de neobservat. În aşa fel încît formula finală, absolut memorabilă, o bijuterie critică, nu poate să mascheze verdictul neiertător. Cînd spune că „în paradoxul lui Creangă ni e prezintă un artizan al folclorului şi un stilist crepuscular, de o tîrzie sănătate şi de un prematur decadentism" [Negoiţescu, 1991:114], Negoiţescu încearcă parcă nu să îmblînzească judecata, ci s-o contextualizeze şi mai bine în nefirescul ei.

În tot cazul, Creangă şi Caragiale, cărora li se interpune Slavici, sînt judecaţi tocmai prin prisma performanţelor lor estetice, unul ca artificial, celălalt ca imoral, ambii fără altă forţă decît a plăcerii estetice, pe care Negoiţescu o dezavuează. Ceea ce aşteaptă – şi apreciază el – la un scriitor e continuitatea dintre existenţă şi scris, angajarea morală, trăirea sub un imperativ moral care să genereze scrisul, o problematică, cu o oricît de explicită morală, ca în cazul lui Slavici. A fi indiferent sub unghi moral sau, mai rău, a influenţa în rău pe români sînt lucruri generate tocmai de propensiunea către estetic. Cinismul lui Caragiale e chiar consecinţa plăcerii estetice. Fireşte că din acest punct de vedere demonstraţia nu mai cere alte argumente. Şi dacă vom continua discuţia despre Eminescu şi Duiliu Zamfirescu este, pe de o parte, pentru a înţelege soluţiile la care apelează Negoiţescu pentru a ieşi din anumite situaţii de impas în care îl plasează propria viziune critică, pe de altă parte pentru că, în afara demonstraţiei în sine care ne interesează, vorbim aici şi despre Negoiţescu în orizontalitatea sa. Nu e lipsit de importanţă să înregistrăm pur şi simplu faptele. De altfel, discutarea scriitorilor paşoptişti sau a criticilor interbelici oferă exemple la fel de incitante.

BIBLIOGRFIE:

Balotă, Nicolae, 2009. *Cercul Literar în secolul al XXI-lea*, în Sanda Cordoş, coordonator, *Spiritul critic la Cercul Literar de la Sibiu,* Editura Accent.

Diaconu, Mircea A., 2016. „I. Negoiţescu, dincolo de estetic", în „Meridian Critic", Annals, Nr. 1/2016 (volume 26), p. 33-48.

Diaconu, Mircea A., 2016. „Ion Agârbiceanu şi I. Negoiţescu. Diagonale (I). O absenţă nemotivată", în „Convorbiri Literare", nr. 5.

Diaconu, Mircea A., 2016. „Ion Agârbiceanu şi I. Negoiţescu. Diagonale (II). Agârbiceanu, Mircea Zaciu şi realismul socialist", în „Convorbiri Literare", nr. 6.

Negoiţescu, I., 1966. *Scriitori moderni*, Editura pentru Literatură, Bucureşti.

Negoiţescu, I., 1970. *E. Lovinescu*, Editura Albatros, Bucureşti.

Negoiţescu, I., 1970. *Însemnări critice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

Negoiţescu, I., 1975. *Engrame*, Editura Albatros, Bucureşti.

Negoiţescu, I., 1991. *Istoria literaturii române*, Vol. I (1800-1945), Editura Minerva, Bucureşti.

Negoiţescu, I., 1994. *Straja dragonilor*, Ediţie îngrijită şi prefaţă de Ion Vartic, Epilog de Ana Mureşan, Biblioteca Apostrof, Cluj.

Negoiţescu, I., 1997. *Ora oglinzilor*, Pagini de jurnal, memorialistică, epistolar şi alte texte cu caracter confesiv, Ediţie îngrijită, prefaţă şi note de Dan Damaschin, Editura Dacia, Cluj.

Negoiţescu, I., Stanca, Radu, 1978. *Un roman epistolar,* Editura Albatros, Bucureşti.

Nemoianu, Virgil, 2009. *Cercul Literar între idilism şi spirit critic*, în Sanda Cordoş, coordonator, *Spiritul critic la Cercul Literar de la Sibiu,* Editura Accent.

BDD-A27314 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)